

УДК 343.985

Владислав Негребецький,*канд. юрид. наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

ПРОБЛЕМА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗБИРАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПЕРЕВІРОЧНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Стаття присвячена проблемам удосконалення способів і прийомів збирання, дослідження та фіксації доказів під час перевірочних слідчих дій на прикладі слідчого експерименту та перевірки показань на місці.

Ключові слова: слідча дія, фіксація, моделювання, слідчий експеримент, перевірка показань на місці, спеціаліст, відеозапис, план, схема, фотозйомка.

Розслідування злочинів – це пізнавальна діяльність слідчого, спрямована на збирання, дослідження й оцінку доказової інформації. На стадії досудового розслідування така діяльність відбувається в формі слідчих (розшукових) дій (ст. 223 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України). В слідчій практиці, як правило, виникає необхідність перевірити інформацію або слідчу версію, висунуту на підставі таких даних. Це можливо як за допомогою зіставлення з іншими наявними доказами, так і через отримання нових. При цьому існують слідчі дії, спеціально призначені для перевірки вже отриманих доказів [1, с. 42–44]. До групи так званих перевірочних слідчих дій, зокрема, належать слідчий експеримент і перевірка показань на місці.

Перевірка показань на місці – самостійна слідча дія, що полягає у зіставленні інформації, отриманої під час допиту й (або) ідеальних слідів пам'яті, з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються, з метою виявлення її поінформованості про дані, що перевіряються або уточнюються, а також встановлення нових фактичних даних. Слідчий експеримент (на відміну від перевірки показань на місці) полягає у проведенні спеціальних дослідів із метою перевірки зібраних доказів, отримання нових доказів, перевірки й оцінки слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, які мають значення для розслідування злочину та встановлення істини у справі [2, с. 290].

Метою цієї статті є дослідження можливостей використання криміналістичних моделей у процесі збирання, дослідження та фіксації інформації під час слідчого експерименту та перевірки показань на місці, ролі спеціаліста в процесі збирання, дослідження та вилучення доказів, виявлення шляхів підвищення ефективності цієї діяльності та розроблення на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України.

Окремі аспекти дослідження та фіксації інформації під час слідчого експерименту і перевірки показань на місці розглядалися у роботах відомих учених процесуалістів і криміналістів: І. Биховського, О. Васильєва, А. Дулова, В. Колмакова, В. Коновалової, В. Лукашевича, І. Лузгіна, С. Степичева, С. Шейфера, В. Шепітько. На рівні дисертаційних досліджень цим слідчим діям присвятили свої праці А. Андреев, Л. Ароцкер, Р. Белкін, Н. Гуківська, Д. Заяць, О. Зозулінський, О. Маслов, О. Рубан, Л. Соя-Серко, В. Стратонов, В. Уваров, М. Хлинцов, О. Циленкова, І. Чаднова, Ш. Ярамиш'ян.

Процес збирання та дослідження інформації під час перевірочних слідчих (розшукових) дій має специфіку, пов'язану із спрямованістю на перевірку вже зібраної інформації. Процедура цих слідчих дій передбачає достатньо оригінальне поєднання методів пізнання з метою перевірки наявної інформації [3, с. 60]. Так, перевірка показань на місці передбачає можливість використання специфічного методу отримання інформації, що дозволяє виявляти та встановлювати дані, не

доступні іншим процесуальним формам одержання доказів. Таким методом є зіставлення показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому особою, яка дала показання. Цей метод є різновидом методу порівняння, а останній – основою для перевірених слідчих дій.

Процес зіставлення складається з трьох взаємозалежних елементів – розповіді, показу й огляду. Особа, показання якої перевіряються, розповідає про події, що відбулися на даному місці, й обставини, тісно з ними пов'язані. У порядку уточнення їй можуть бути поставлені запитання слідчим, і з його дозволу – іншими учасниками слідчої дії. Розповідь особи на місці події супроводжується демонстрацією окремих дій і поз, які не мають дослідного характеру, а також показом окремих об'єктів, орієнтирів, що входять до загального комплексу даної обстановки. Під час цієї слідчої дії особа, показання якої перевіряються, в присутності слідчого фактично створює криміналістичну модель події (реконструює подію). Суттєво, що ця модель будується на підставі показань, які перевіряються, а сама модель виступає інструментом для перевірки показань. Перевагою такого способу перевірки показань є наочність та ілюстративність моделі. Слідчий сприймає реальне місце, предмети, сліди, а також пояснення та дії особи, показання якої перевіряються; побудована у свідомості слідчого уявна модель події доповнюється сприйнятими образами справжньої обстановки, а також поясненнями та діями цієї особи. Одночасно слідчий перевіряє фактичні дані, що містяться в цій моделі, на предмет відповідності наявній обстановці на місці події. Він упевнюється в існуванні самого місця, об'єктів і орієнтирів, стає очевидцем дій, що демонструються особою, показання якої перевіряються. Тому неодмінною умовою ефективності та вірогідності результатів такої перевірки є дослідження і фіксація фактичної обстановки місця події для підтвердження правильності показань, що перевіряються (в іншому випадку воно позбавляється будь-якого сенсу [4, с. 14]. Вивчення розташування місця, об'єктів та орієнтирів, зазначених особою, показання якої перевіряються, входить у зміст методу зіставлення.

Вважаємо, що під час реконструкції ситуації події доцільно залучати спеціаліста до участі в цій слідчій (розшуковій) дії. Спеціаліст надає слідчому допомогу у виявленні, закріпленні та вилученні доказів, використовуючи свої спеціальні знання. Спеціаліст може звернути увагу слідчого на факти, що мають значення для справи. Зокрема, це передбачено ст. 71 КПК України. Дані, встановлені

при перевірці показань на місці, можуть бути використані в наступній експертній або експериментальній перевірці. При цьому спеціаліст може зробити попередні висновки щодо таких даних (наприклад, приблизно вказати на час смерті, знаряддя вбивства, можливість нанесення тілесних ушкоджень певним способом). Його висновки не мають доказового значення, але є орієнтуючою інформацією і мають характер консультацій. Якщо в справі повинна бути призначена експертиза, то експерт у процесі проведення слідчої дії може надати слідчому консультаційно-технічну допомогу, а його дії охоплюватимуться статусом спеціаліста. Роль спеціаліста при перевірці показань на місці може бути проілюстрована таким прикладом.

У лісі виявлено труп громадянина П. із трьома кульовими пораненнями в тулуб. Підозрюваним у вбивстві був громадянин С., який на допиті зізнався у вчиненні цього злочину та заявив, що вбивство відбулося внаслідок самозахисту. При перевірці показань на місці події підозрюваний уточнив механізм заподіяння потерпілому вогнепальних поранень. При проведенні перевірки його показань був присутній судово-медичний експерт. Заслухавши пояснення С., останній дійшов висновку, що версія підозрюваного про самозахист не відповідає відтвореному механізму заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень. Висновок спеціаліста був підтверджений результатами судово-медичної експертизи [5, с. 117–120].

Роль спеціаліста при перевірці показань на місці може полягати і в постановці запитань особі, показання якої перевіряються, з метою уточнення тих чи інших обставин, що мають значення в справі. Він може надати слідчому допомогу у фіксації результатів криміналістичної реконструкції, що здійснюється особою, показання якої перевіряються.

У зв'язуванні й умисному вбивстві громадянки С. підозрювався громадянин Р. На допиті він зізнався у вчиненні цих злочинів і розповів, що відразу ж після зґвалтування став наносити потерпілій сильні удари ціпком по тулубу й голові, після чого затяг на її шиї хустку та задушив її. Під час проведення перевірки показань Р. на місці події був присутній судово-медичний експерт. Спеціаліст запропонував підозрюваному за допомогою манекена відтворити взаємне розташування Р. і потерпілої, а також механізм нанесення їй ударів ціпком по голові. Потім експерт дав підозрюваному хустку та запропонував йому продемонструвати, яким чином був зав'язаний вузол на шиї потерпілої. Підозрюваний відтворив вузол на манекені, після чого спеціаліст розрізав хустку так, як це було зроблено раніше у перебігу судово-медичної експертизи трупа. Криміналістична експертиза

показала належність даного вузла і вузла, вилученого при судово-медичній експертизі трупа, до одного виду [6, с. 1].

Очевидно, що використання такого достатньо складного методу перевірки даних (зіставлення), результатом якого є утворення криміналістичної моделі події, вимагає застосування відповідних способів фіксації. На нашу думку, основним критерієм у виборі останніх є їх здатність наочно ілюструвати отриману інформацію. Так, якщо під час перевірки показань на місці відбувається реконструкція розташування учасників події в певний момент часу, то такі результати описати словами в протоколі достатньо складно, а іноді й неможливо. Простіше в цьому випадку скласти схему, план або здійснити фотозйомку. Перевага такого способу дії полягає у спрощенні наступної оцінки результатів слідчої дії. Адже фототаблиця у порівнянні з протоколом має очевидний плюс у формуванні уявлення про просторове розташування учасників події.

У криміналістичній літературі звертається увага на доцільність застосування графічного способу фіксації результатів перевірки показань на місці. Так, Л. Соя-Серко зазначає, що доцільно заздалегідь скласти план (схему) місця проведення майбутньої слідчої дії, а в процесі її проведення позначати на ньому маршрут та об'єкти, про які повідомляє особа, показання якої перевіряються [7, с. 75]. М. Хлинцов вважає, що з метою фіксації результатів перевірки показань підозрюваного можна використовувати топографічну карту місцевості, на якій позначаються шлях просування, об'єкти та сліди, зазначені особою, показання якої перевіряються [8, с. 98]. О. Васильєв і С. Степичев рекомендують у процесі допиту запропонувати цій особі скласти схему з позначкою знаходження об'єктів на місці вчинення злочину, а також взаєморозташування окремих осіб – учасників події [9, с. 30]. Отриманою в такий спосіб інформацією можна буде оперувати в перебігу перевірки показань на місці. На нашу думку, застосування плану території (приміщення) не тільки полегшує фіксацію результатів слідчої дії, а й дозволяє ефективніше зіставляти пояснення особи, показання якої перевіряються, з наявною обстановкою. Вважаємо, що застосування слідчим плану (схеми) при поясненні цією особою обставин події та показі обстановки є тактичним прийомом. У випадках, коли місце, де провадиться перевірка показань, характеризується недостатньою оглядовістю, план (схема) дозволяє слідчому чіткіше сприйняти обстановку.

Графічні моделі (план, схема, фотозйомка, відеозапис) як способи фіксації під час

перевірки показань на місці доцільно використовувати у таких випадках:

- підозрюваний указує на деталі обстановки, знання яких свідчить про його винну поінформованість щодо обставин досліджуваної події;

- декілька підозрюваних під час окремо проведених перевірок їх показань на місці події вказують на одні й ті самі деталі обстановки і це свідчить про їх винну поінформованість. Такі об'єкти на місцевості є орієнтирами, оскільки дозволяють упізнати фрагмент місцевості, зіставити показання декількох співучасників;

- підозрюваний указує на деталі обстановки, які не збереглися на момент проведення цієї слідчої дії (наприклад, місце, де знаходилися викрадені речі);

- під час перевірки показань на місці були виявлені сліди, причинно пов'язані з подією злочину (наприклад, речі, які належали потерпілій по справі про згвалтування).

Під час слідчого експерименту та перевірки показань на місці може виникнути необхідність фіксації інформації динамічного характеру (наприклад, процес і результати дослідів, послідовність виконання окремих дій, маршрут пересування, поведінка особи, показання якої перевіряються, зокрема, її ініціатива в демонстрації дій, напрямків руху, розташування окремих об'єктів, відтворенні первісної обстановки). В таких випадках доцільно використовувати відеозапис.

Основою слідчого експерименту є експериментальний метод. Так, Н. Гуківська вважає, що завданням слідчого експерименту є встановлення за допомогою дослідів або випробувань, що провадяться слідчим, факту, чи могла або не могла подія або явище відбуватися в певних умовах або певним чином [10, с. 13]. Експериментальний метод дозволяє: неодноразово повторювати явища, що спостерігаються, в будь-яких умовах; вивчати явища, які відбуваються в природних умовах дуже швидко або дуже повільно, що перешкоджає їх спостереженню; досліджувати явища, які в ізолюваному вигляді не можуть спостерігатися в природі; виокремлювати в процесі вивчення окремі сторони явища, окремі ознаки об'єкта [11, с. 185].

У процесі проведення слідчого експерименту необхідно дотримуватися таких умов: обмежена кількість учасників експерименту, проведення експерименту в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалася подія або факт, що перевіряється, багаторазовість проведення однорідних дослідів; проведення дослідів у декілька етапів [12, с. 80]. Проведення експерименту вимагає спеціального вибору та створення умов, максимально наближених до тих, у яких відбувалася дослі-

джувана подія. Таким чином, за відсутності можливості обрати аналогічні умови, виникає необхідність у їх моделюванні (наприклад, освітлення, звукові, кліматичні умови, матеріальна обстановка події, форма, вага предметів, за допомогою яких виконуються дії, тощо). Якщо підібрати або реконструювати певні умови неможливо, необхідно враховувати ступінь незбігу умов під час оцінки результатів експерименту.

У слідчій практиці трапляються випадки, коли результати слідчого експерименту використовуються як матеріали під час проведення судових експертиз. Так, за кримінальним провадженням про наїзд транспортного засобу на пішохода з метою встановлення можливості своєчасної оцінки водієм дорожньої обстановки провадиться слідчий експеримент, під час якого здійснюється реконструкція ситуації події ДТП, моделюються різні варіанти ситуації. Результати слідчого експерименту надалі виступають матеріалами судової експертизи [13, с. 163]. У таких випадках створення графічних моделей місця події та дій його учасників допоможе експерту виконати поставлені завдання.

Достатньо перспективним є застосування науково-технічних засобів, які дозволяють створювати цифрові графічні 3D моделі об'єктів, що досліджуються [14, с. 166]. Цифрова графічна 3D модель може бути отримана за допомогою лазерного 3D сканера. В результаті в цифровому файлі міститиметься у графічній формі поверхня просканованого об'єкта або простору, у тому числі розміри сканованих об'єктів із високою точністю вимірювання. Відповідні файли результатів лазерного 3D сканування, записані на оптичний диск, можуть додаватися до протоколу.

Висновки

Процес пізнання під час перевірок слідчих дій передбачає активне використання методу моделювання, що зумовлює необхідність застосування способів фіксації, придатних для створення графічних моделей досліджуваних об'єктів (складення планів,

схем, фотозйомка, відеозапис). Це спрощує наступну оцінку результатів слідчої (розшукової) дії, створює широкі можливості для використання отриманої інформації під час кримінального провадження. Суттєву допомогу при дослідженні та фіксації інформації, отриманої під час перевірок слідчих (розшукових) дій, може надати спеціаліст. Тому залучення спеціаліста є доцільним.

Список використаних джерел

1. Шейфер С. А. Познавательное значение следственных действий и их система // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1972. – Вып. 15. – С. 54–70.
2. Шештько В. Ю. Криміналістика. – К., 2010. – 496 с.
3. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. – М., 1969. – 177 с.
4. Зозулинский А. Б. Правовые основы и криминалистические методы исследования места события с целью проверки показаний: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1969. – 20 с.
5. Слідча практика України. – Х., 2003. – Вып. 3. – 156 с.
6. Архів апеляційного суду Харківської обл.: Кримінальна справа № 2-74/2001 за 2001 р.
7. Соя-Серко Л. А. Проверка показаний на месте. – М., 1966. – 91 с.
8. Хльницов М. Н. Проверка показаний на месте. – Саратов, 1971. – 119 с.
9. Васильев А. Н., Степичев С. С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений. – М., 1959. – 43 с.
10. Гуконская Н. И. Следственный эксперимент. – М., 1958. – 96 с.
11. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики. – Волгоград, 1993. – 200 с.
12. Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента. – М., 1959. – 171 с.
13. Ярамышьян Ш. Ш. Особенности следственного эксперимента при расследовании дорожно-транспортного происшествия // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. – Х., 2004. – Вып. 4. – С. 162–167.
14. Шехавцов Р. М. Впровадження технологій 3D моделювання у розслідуванні злочинів: правові та криміналістичні проблеми // Криміналістика XXI сторіччя: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2010 р. – Х., 2010. – С. 166–170.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2015 р.

The article is devoted to problems of improvement of ways and receptions of collecting, research and fixation of proofs at carrying out of verifying investigatory actions on an example of investigative experiment and verifying testimony at the crime scene.

Статья посвящена проблемам совершенствования способов и приемов собирания, исследования и фиксации доказательств при проведении проверочных следственных действий на примере следственного эксперимента и проверки показаний на месте.

